

Molens in de stad

In steden waren vroeger concentraties te vinden van allerhande industriemolens. Voor een betere windvang werden ze daar vaak op de stadswallen of de stadsmuren gebouwd of op een zeer hoge onderbouw. Aan de hand van een oude prent van een stad kunt u zo schatten hoeveel inwoners hoeveel inwoners die stad heeft: ongeveer 1000 per koppel maalstenen.

• = besproken molens

Van de ongeveer duizend molens die ooit in de provincie Groningen te vinden waren zijn er nu nog een honderdtal over. De verspreiding is nu omge-

keerd: de overgebleven molens zijn bijna alleen nog op het platteland te vinden, uit de steden zijn de molens vrijwel verdwenen.

De stad Groningen heeft verschillende molens gehad. Van de echte stadsmolens is niets meer over. Ook van de molens rond de oude stad is niet veel meer over. Maar veel plekken waar molens hebben gestaan zijn nog wel terug te vinden. Soms is de plek waar vroeger een molen heeft gestaan nog op de een of ander manier herkenbaar, maar in veel gevallen is er niets meer te zien.

In dit artikel voeren we u langs de plaatsen waar molens hebben gestaan en laten we zien hoe het er daar nu uitziet. Daarvoor is het niet eens nodig uitgebreid onderzoek te doen in de archieven. Met een paar boeken over Oud-Groningen en een oude kaart (die ook te vinden is in de historische atlas van Wolters Noordhoff) is al veel boven water te brengen. We houden ons graag aanbevolen voor aanvullende en nieuwe informatie of commentaar.

Tocht langs historische molenplaatsen

Molens in de binnenstad

Bezien we de historische kaart nauwkeurig dan lijkt het alsof er op de bolwerken aan de zuidzijde van de stad molens hebben gestaan. Op de kaart ontbreekt echter de bijbehorende afkorting. Dat hier molens hebben gestaan is wel aannemelijk, gezien de straatnamen: Driemolendrift (nabij Emmaplein), Heerepoortenmolendrift en Ypenmolendrift (beide nabij Herenplein) en Kleine Molenstraat (achter het politiebureau). De exacte locatie van deze vroegere molens is echter niet duidelijk.

Tot 1904 heeft in de binnenstad de molen *De Noordstar* gestaan aan de Noorderbinnensingel. De molen is afgebrand; nu staat hier de watertoren, verscholen achter een nieuwbouwcomplex.

De Noordstar, oude situatie

De Noordstar, huidige situatie

Molens vlak buiten de (oude) stad

Omdat molens industriële bedrijven waren, werden ze gebouwd op plaatsen waar de goederen gemakkelijk aan- en afgevoerd konden worden. In vroeger

tijden was de ligging aan een vaarweg zeer belangrijk. We zien dan ook dat veruit de meeste molens aan bevaarbaar water staan: Reitdiep, Boterdiep, Damsterdiep, (Oude) Winschoterdiep, Hoornse Diep en Hoendiep.

De behoefte aan wind heeft tot gevolg dat molens buiten de stad op enige afstand van de stadswal in het open gebied werden gebouwd. Daar kon de bij verordening geregelde vrije toestroming van wind (windrecht) wel worden gehandhaafd.

Reitdiep

Kijken we buiten de stadswallen (van 1850) dan zien we dat er aan het Reitdiep een molen heeft gestaan met grote capaciteit en veelzijdig gebruik. Hier stond *De Oude Held* die werd gebruikt als bark-, pel- en oliemolen. Zijn functies waren respectievelijk malen van eikenschors voor de leerlooierij, pellen van gort en olie slaan uit vlaszaad. Ter plekke (bij de Herman Colleniusbrug) is de watertoren gebouwd.

De Oude Held, oude situatie

De Oude Held, huidige situatie

Boterdiep

Gaan we noordwaarts dan zien we, destijds een flink buiten de stad, twee molens aan het Boterdiep. De koren- en pelmolen van Noorderhoogebrug *De Wilhelmina* is er nog steeds. Het is de hoogste stellingmolen van de provincie. Op zaterdagmiddagen is de (draaiende) molen opengesteld voor publiek.

De Wilhelmina

Tussen de stad en *De Wilhelmina* stond de olie- en pelmolen *De Steenbok*, ongeveer halverwege, waar nu de Soendastraat/Palembangstraat lopen. De molen werd ook wel *Halfweg* genoemd; hij is in 1917 afgebroken.

Damsterdiep

Langs het Damsterdiep stonden veel molens. De historische atlas vermeldt in ieder geval twee oliemolens, twee zaagmolens en een pelmolen. In het begin van de twintigste eeuw stonden er nog twee oliemolens die lijnolie sloegen uit vlaszaad. Het restproduct werd verkocht als veekoeken. Deze molens heetten *Concordia* en *De Meeuw*. Laatstgenoemde stond tegenover de plek waar de Oliemuldersweg op het Damsterdiep uitkomt. In 1909 zijn beide molens afgebroken, maar van *De Meeuw* bestaat nog een deel van de stenen onderbouw (terugwijkende muren).

De Steenbok, oude situatie

De Steenbok, huidige situatie

Aan het Damsterdiep stond even buiten de Steentilpoort een zaagmolen van de firma Maathuis en Zoon. De molen is in 1917 gesloopt, hij stond tegenover de plaats waar de Zaagmuldersweg op het Damsterdiep uitkomt. Op die plek staat nog een van de huizen uit die tijd. Verschillende nieuwe straatnamen in deze buurt herinneren aan de vroegere zaagmolens: Balkgat, Zagerij, Holtstek.

De Meeuw en verder weg Concordia, oude situatie

Huidige situatie t.p.v. *De Meeuw*: links het in de tekst genoemde huis

(Oude) Winschoterdiep

Ook langs het (Oude) Winschoterdiep hebben verschillende molens gestaan. De Oliemuldersstraat en Houtzagersstraat in de Oosterpoort-buurt wijzen daar nog op, zo ook de naam Barkmolenstraat (aan de overzijde van het Oude Winschoterdiep). Ter plaatse van de brug van de zuidelijke ringweg over het Oude Winschoterdiep heeft tot 1904 de houtzaagmolen *De Zaaier* gestaan.

De Zaaier, oude situatie

De Zaaier, huidige situatie

Helpman

Verder zuidwaarts komen we in Helpman. In het centrum, vlak bij de Verlengde Hereweg aan de Helpermolendrift, heeft een korenmolen gestaan. Omdat de molenaar overging op elektrisch malen, werd de molen in 1918 gesloopt. De onderbouw staat er nog steeds (in gebruik als kantoor).

Helpermolen, oude situatie

Helpermolen, huidige situatie

Hoornse Diep

Ten westen van Helpman hebben verschillende poldermolens gestaan in het gebied tussen de hoog gelegen Hondsrug (waarop Helpman en Haren zijn gelegen) en het in de laagte stromende Hoornse Diep (nu grotendeels vervangen door het Noord

Willemskanaal). Die molens werden ook nog wel eens verplaatst. Vlak bij het later gegraven Noord Willemskanaal (aan de oostkant) stond vanaf 1863 poldermolen *De Helper*. Bij de aanleg van de snelweg (1969) is de molen verplaatst naar de oostelijke oever van het Paterswoldsemeer (vlak bij het sluisje). Deze molen draait op zondagmiddag; hij is dan geopend voor het publiek.

De Helper, huidige situatie

Aan het Hoornse Diep heeft de zaagmolen *De Haan* gestaan, ongeveer ter plekke van de roeiclub Gyas. Deze molen werd onttekeld in 1916. Volgens de historische atlas heeft aan het Hoornse Diep vlak bij de stad nog een poldermolen gestaan (iets ten zuiden van de spoorbrug over het Noord Willemskanaal).

De Haan, oude situatie

De Haan, huidige situatie

Hoendiep

Tenslotte is in de historische atlas te zien dat aan de zuidzijde van het Hoendiep, ongeveer waar het Hoendiep de ringweg kruist, een oliemolen moet hebben gestaan. Iets ten noorden daarvan, ergens op het bedrijventerrein Hoendiep, heeft in het boerenland een poldermolen gestaan. Deze molen en *De Haan* zijn al in de negentiende eeuw afgebroken.

Als we de vele plekken in en rond de stad beschouwen waar molens hebben gestaan - het zijn er vele tientallen geweest, waaronder veel industriemolens - dan kunnen we concluderen dat het er een al bedrijvigheid was. De meeste molens zijn al in de negentiende eeuw verdwenen. De laatste grote afbraakgolf trok in de twintigste eeuw over de provincie; de opkomst van stoom en elektriciteit was daar debet aan. Het is jammer dat er maar twee van die molens bewaard zijn gebleven: *De Wilhelmina* en *De Helper*.

Bronnen:

Kaart uit de collectie Algemeen Rijksarchief 'Nostalgisch gezicht Groningen' door Frans Banga
'Groningen, de stad van mijn moeder' door G.W. Kattenbeld
'Groninger Molenboek' (1981) door B. van der Veen Czn.

Noot van de redactie:

Het in de rubriek Boekennieuws genoemde blad *Molinologie* (nummer 13) behandelt de bekend gebleven oliemolens in Groningen en Drenthe. De door T.H.J. Sleijfer genoemde oliemolens vindt u daar ook allemaal terug.